

Andrzej Pieczywok
Akademia Obrony Narodowej
Warszawa

Kształtowanie poczucia bezpieczeństwa w opiniach i poglądach młodzieży szkolnej

Problem bezpieczeństwa oraz edukacji dla bezpieczeństwa nabiera współcześnie szczególnego znaczenia. Dzieje się tak za sprawą dynamicznych przemian we wszystkich sferach życia człowieka (w polityce, cywilizacji technicznej, odkryć naukowych, życia codziennego). Kwestie bezpieczeństwa obywateli powinny stać się wynikiem sprzężonych poczynań edukacyjnych w zakresie kształtowania wzorców i norm zachowań w strukturze osobowościowej jednostki, co wpływałoby na pozytywny jej proces socjalizacji i akulturacji. Wymaga to swoistego zrozumienia ważności i priorytetów zadań wychowawczych, w tym przedsięwzięć w zakresie wychowania moralnego i obywatelskiego. Kluczową sprawą jest przygotowanie młodego pokolenia do życia w tolerancji i godności wobec innych ludzi, do życia w bezpiecznym społeczeństwie nowej ery cyfrowej, ery społeczeństwa informacyjnego, gdzie nienawiść, przemoc, agresja i terror staną się w niedalekiej perspektywie marginalne i epizodyczne, a bezpieczeństwo jednostki, zbiorowości społecznej i państwa stanie się celem nadrzędnym.

Problematyka bezpieczeństwa człowieka obecnej doby przewija się w większości dyskusjach na temat przemian i ich implikacji dla różnych dziedzin naszego życia. Niepokój związany z niepewnością ekonomiczną, szczególnie w zakresie zatrudnienia, niepokój odczuwany w związku z obserwowanym brakiem stabilizacji politycznej w świecie, w tym z nagłaśnianym zjawiskiem terroryzmu, a także niepokój związany ze wzrastającą agresją, przemocą i brutalnością w lokalnym środowisku – to nie jedyne przyczyny pogarszania się ludzkiej kondycji i chęci zamykania się w świecie tylko najbliższych lub własnego ja. Postawy takie utrudniają wzajemne współdziałanie i podejmowanie współodpowiedzialności za losy swoje i innych, w coraz bardziej zazębiających się i od siebie współzależnych społeczności i społeczeństwach.

Wydaje się, że świat współczesny stawia przed człowiekiem inne niż tylko szkodliwe i niebezpieczne czynniki fizyczne, chemiczne, biologiczne, powodujące choroby zawodowe czy wypadki przy pracy. Choroby zawodowe, dotychczas postrzegane głównie jako różnego rodzaju kalectwa fizyczne, dziś kojarzą się coraz częściej z rozchwianiem emocjonalnym, stanami lękowymi,

depresją. Żyjemy w świecie ciągłych i szybkich zmian, w świecie, który oferuje wolność, swobodę, bliższy kontakt z drugim człowiekiem – głównie dzięki sieci szybkiej komunikacji i wręcz błyskawicznemu rozwojowi środków masowego przekazu, ale jest to zarazem świat odbierający poczucie bezpieczeństwa¹.

Potrzeba bezpieczeństwa należy do najważniejszych, najbardziej podstawowych potrzeb psychicznych. Niezaspokojenie tej potrzeby powoduje nie tylko doraźne przeżycia lękowe, prowadzić może do trwałych zaburzeń w funkcjonowaniu układu nerwowego, co skutkować będzie zaburzeniami w funkcjonowaniu emocjonalnym i społecznym, a niekiedy może też rzutować na sferę poznawczą człowieka. U podstawy wielu nerwic leży lęk, a genetyzmy nastawień lękowych należy szukać we wczesnym dzieciństwie, w niewłaściwym zaspakaniu potrzeby bezpieczeństwa przez rodziców i opiekunów.

W perspektywie zmieniającej się rzeczywistości zasadne jest, zatem postawienie pytania o sens, istotę i wartość bezpieczeństwa. Kategoria „bezpieczeństwo” – narodowe, rodzinne – funkcjonuje w wielu narzędziach badawczych odnoszących się do systemu wartości, poczucia sensu życia, skali depresji. Badania przeprowadzone w 2003 roku wśród młodzieży dowodzą, iż brak poczucia bezpieczeństwa i lęk o przyszłość dominują w stosunkach młodych ludzi wobec zachodzących zmian². Trudno nadawać sens własnemu życiu bez tak fundamentalnej wartości, jaką jest bezpieczeństwo. „Poczucie bezpieczeństwa jest jedną z podstawowych potrzeb człowieka, umożliwia rozwój osobowości, satysfakcji z realizacji określonych celów, a w konsekwencji stanowi o poczuciu pewności siebie i własnej wartości. Brak poczucia bezpieczeństwa jest stanem, który najwyraźniej, najsilniej wyraził się w stwierdzeniach badanej młodzieży. Koreluje on z brakiem wzorców moralnych i autorytetów”³. Tymczasem badania Hanny Świdy-Ziemby wskazują, iż młodzież nie dostrzega autorytetów nawet w rodzinie, dom rodzinny zaś już nie pełni roli pierwotnej socjalizacji zapewniającej zakorzenienie w świecie i poczucie bezpieczeństwa⁴.

Bezpieczeństwo w rozumieniu słownikowym oznacza stan niezagrożenia, spokoju, pewności. Pojęcie to występuje w różnych naukach i jest trudne do zdefiniowania. Najogólniej określane jest jako stan, w którym jednostka, grupa społeczna, organizacja lub państwo nie odczuwa zagrożenia swego istnienia lub podstawowych interesów. Sytuacja bezpieczna to taka, w której istnieją formalne, instytucjonalne i praktyczne gwarancje ochrony. Tak ujmowane bezpieczeństwo przejawia się w obszarze psychicznym, osobistym, publicznym, finansowym, ekonomicznym, socjalnym i międzynarodowym⁵.

Stan spokoju i pewności, wynikający z definicji bezpieczeństwa, został zachwiany w ostatnich latach w różnych obszarach życia współczesnego człowieka. Źródeł nowych sytuacji możemy upatrywać w transformacji ustrojowej i wprowadzeniu gospodarki wolnorynkowej. Te zmiany zapoczątkowały masowe

¹ Zob. J. A. Pielkova, *Pedagogika społeczna wobec zagrożeń współczesności*, w: *Człowiek u progu trzeciego tysiąclecia. Zagrożenia i wyzwania*, t. 1, Elbląg 2005, s. 61.

² H. Jaklewicz, *Młodzież wobec zagrożeń świata współczesnego*, w: *ibidem*, s. 370-371.

³ *ibidem*, s. 372.

⁴ H. Świda-Ziemba, *Młodzież w procesie przemian społeczno-kulturowych*, w: *Człowiek u progu trzeciego...*, s. 422.

⁵ Por.: <http://leksykony.interia.pl/haslo?hid=173930>.

bezrobocie, będące „kolebką” poczucia stanu zagrożenia, zniechęcenia, bezsensu życia⁶, a w konsekwencji wzrost patologii społecznych, rozchwianie moralne i emocjonalne. Niepokój i lęk przed bezrobociem lub utratą pracy przejawia się zaś w nieufności, „ślepej” i nieuczciwej rywalizacji, zaniku zdrowych kontaktów interpersonalnych. Szaleńcze tempo przemian cywilizacyjnych spowodowało dysharmonię między ukształtowanym w toku antropogenezy rozwojem osobniczym a gwałtownymi zmianami w myśli technicznej i społeczno-kulturowej. W tej sytuacji coraz dotkliwiej odczuwany jest kryzys wychowania. „Świat uniwersalnych wartości, kanon zasad moralnych, wychowawcze funkcje rodziny i szkoły wydają się tracić na znaczeniu”⁷.

Kształtowanie poczucia bezpieczeństwa – empiryczny ogląd zjawiska

Przedmiotem problematyki badawczej w niniejszym artykule jest kwestia kształtowania poczucia bezpieczeństwa wśród młodzieży szkolnej, a szczególnie określenie postaw młodzieży wobec problemów obronności państwa i sformułowanie na tej podstawie stosownych wniosków i propozycji.

Głównym problemem dotyczącym kształtowania poczucia bezpieczeństwa wśród młodzieży szkolnej jest pytanie: Jak młodzież szkolna spostrzega i ocenia kwestie obronności i jakie czynniki mają na to zasadniczy wpływ? Autor, precyzując kierunek badań, sformułował też kilka pytań szczegółowych:

- Jakie czynniki mają decydujący wpływ na postawy młodzieży szkolnej wobec problemów obronności państwa?
- Jakie – zdaniem badanej młodzieży – występują zagrożenia w postrzeganiu bezpieczeństwa państwa?
- Jaka jest aktywność młodzieży szkolnej w przedsięwzięciach obronnych realizowanych w szkole i poza nią?
- Jak młodzież szkolna ocenia kwestię służby wojskowej, misji pokojowych i stabilizacyjnych?
- Jakie są oczekiwania i aspiracje młodzieży szkolnej w zakresie kształcenia obronnego?

Badania ankietowe zostały przeprowadzone w Liceum Ogólnokształcącym im. Marii Konopnickiej w Legionowie, wśród 114 uczniów czterech klas drugich. Przygotowanie i przeprowadzenie badań przypadło na styczeń–kwiecień 2008 roku. Kształtowanie poczucia bezpieczeństwa wśród badanej młodzieży szkolnej określono na podstawie następujących (wybranych) predyktorów: stosunku badanych wobec wybranych problemów obronnych państwa, zagrożeń bezpieczeństwa narodowego, udziału w misjach stabilizacyjnych i pokojowych.

W odczuciu ankietowanej młodzieży, największym zagrożeniem bezpieczeństwa narodowego są potencjalne akty terrorystyczne związane z trwającymi konfliktami na świecie, na ten rodzaj zagrożenia wskazało 43% ankieto-

⁶ R. Ossowski, *Psychologiczne i socjologiczne aspekty pracy zawodowej i bezrobocia w okresie przemian*, w: *Ewolucja tożsamości pedagogiki*, Warszawa 1994, s. 238-240.

⁷ Z. Kwieciński, *Edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności*, w: *Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności*, Warszawa–Poznań 1999, s. 40.

wanych; bezrobocie oraz niski poziom życia i związana z tym emigracja Polaków – 30% badanych, oraz patologie społeczne, które – zdaniem 23% badanej młodzieży obniżają poziom bezpieczeństwa narodowego. Katastrofy przemysłowe, chemiczne lub klęski żywiołowe nie zagrażają bezpieczeństwu państwa zdaniem większości badanych (na zagrożenia naturalne wskazuje tylko 4% badanych).

Ponad połowa ankietowanych (51%) wskazała na stan nieprzygotowania społeczeństwa do zadań obronnych, jako najbardziej negatywnie wpływający czynnik. 28% badanych widzi zagrożenie stanu obronności w słabości militarnej państwa i braku jego przygotowania do zadań obronnych. Jako mało efektywny sposób prowadzenia polityki wskazuje 14% badanych, który może mieć wpływ na stan gotowości obronnej państwa, a pozostałe 7% respondentów czynnik ten upatruje w niskim tempie rozwoju gospodarczego. Angażowanie się organizacji pozamilitarnych w misje stabilizacyjne i pokojowe organizowane poza granicami kraju uzyskało akceptację 44% badanych (50 uczniów), przeciwnych było 32%, a 25% młodzieży nie miało zdania w tej kwestii. Ponad połowa ankietowanych, tj. 54%, negatywnie odniosła się do udziału formacji Sił Zbrojnych i Policji w misjach stabilizacyjnych i pokojowych poza granicami kraju. Inicjatywę taką poparło tylko 28% badanych, natomiast 18% uczniów nie miało zdania.

O aktywnej postawie podczas zajęć lekcyjnych z przysposobienia obronnego zapewnia 40% ankietowanych uczniów. Twierdzą oni, że lubią pracować w zespole, uczestniczyć w symulacjach i odgrywać przypisane im w zajęciach role. Niestety, zbliżona rozmiarami inna grupa (37%) jest mało aktywna podczas zajęć. Dodatkową aktywnością, własną inicjatywą, w tym zachęcaniem innych do czynnego udziału w zajęciach wykazuje się tylko 18% badanych uczniów, do braku zaś aktywności przyznaje się 5%.

Do całkowitego braku aktywności w pozyskiwaniu wiedzy obronnej poza lekcjami przysposobienia obronnego przyznaje się 25% badanych uczniów, natomiast 75% angażuje się w jej zdobywanie w różnych formach, przy czym największa grupa uczniów preferuje aktywność fizyczną (44%) oraz doskonalenie umiejętności w udzielaniu pierwszej pomocy, ratownictwie, zachowania się w sytuacjach zagrożenia, np. poprzez udział w zajęciach prowadzonych przez koła PCK, Fundację WOŚP itp. (14%). Udział w uroczystościach państwowych (narodowych) jest źródłem wiedzy obronnej dla 5% ankietowanych, a dla 3% – muzea, miejsca pamięci narodowej lub inne miejsca związane z tematyką obronności państwa. Niewielka liczba respondentów (2%) bierze udział w sportowych lub wojskowych obozach szkoleniowych. Wśród innych form zdobywania wiedzy obronnej, typowanych przez 7% respondentów, wskazywano m.in.: telewizję (stacja Discovery), prasę („Focus”, „Newsweek”), czytanie książek.

Za najbardziej uznaną formę kształtowania postaw obronnych, stosowaną w klasach, wskazano zajęcia praktyczne. Najbardziej skuteczne dydaktycznie, wskazane przez 37% badanych uczniów, okazało się odgrywanie przydzielonych ról czy też symulacji. Na brak jakichkolwiek form kształtowania postaw uczniowskich w tej dziedzinie wskazało 33% respondentów. Znacząca część ankietowanych (14%) uważa, że zajęcia prowadzone w terenie – na pla-

cach ćwiczeń, torach przeszkód lub boiskach, są najlepszą formą stosowaną w ich szkole. Po tyle samo ankietowanych (7%) opowiedziało się za teoretycznym przekazywaniem wiedzy obronnej, jak i za konkursami i zawodami. Na organizowanie wycieczek do jednostek wojskowych i ratowniczych, jako formę kształtowania postaw obronnych, wskazało 2% ankietowanych uczniów.

Zawodową służbę wojskową uznano za atrakcyjną 65% ankietowanych, przy czym 51% odpowiedzi pozytywnych udzieliły dziewczęta; negatywną odpowiedź podało 14% badanych, a ich autorami byli wyłącznie chłopcy, nie miało zaś zdania na ten temat 21% pytanych. Zarówno dla odpowiedzi pozytywnych, uznających za atrakcyjny zawód żołnierza zawodowego, jak i dla odpowiedzi negatywnych, respondenci wypowiedzieli się poprzez argumentację swoich wyborów.

Tabela 1. Atrakcyjność zawodowej służby wojskowej

Argumenty na poparcie odpowiedzi „TAK”	Liczba odpowiedzi	%
Atrakcyjne zarobki	36	25
Prestiż zawodu żołnierza	12	9
Możliwość dokończenia się	6	4
Możliwość otrzymania mieszkania służbowego	18	13
Tradycja rodzinna	2	1
Poszukiwanie przygód, emocji i wyzwań	36	26
Możliwość wyjazdu na misje zagraniczne	18	13
Inne powody: rozwój fizyczny, wczesna emerytura, równe szanse	8	6
Razem	136	100
Argumenty na poparcie odpowiedzi „NIE”	Liczba odpowiedzi	%
Zarobki w wojsku są zbyt niskie	2	8
Mam inne plany na przyszłość	8	33
Jestem za młody(a) na podjęcie decyzji	0	0
Nie odpowiada mi charakter służby wojskowej (discyplina)	6	25
W cywilu mam większe możliwości rozwoju	6	25
Inne powody	2	8
Razem	24	100

Służbę wojskową było zainteresowanych 23% respondentów, przy czym zdecydowaną większość stanowiły dziewczęta – 62%, chłopcy – tylko 37%. Zupełny brak zainteresowania służbą wojskową wykazało 56% ankietowanych, a 21% nie miało zdania w tej kwestii. Zainteresowanie służbą wojskową, jako przyszłym zawodem, wykazało 14% ankietowanych, z czego 75% to dziewczęta, a 25% – chłopcy. Brak chęci dołączenia w przyszłości do tej grupy zawodowej wykazało 61% respondentów, natomiast 25% młodzieży nie miało.

Za najskuteczniejszą grupę czynników mających wpływ na kształtowanie postaw obronnych ankietowani wskazali: zajęcia sportowe, szkoły przetrwania, strzelectwo itp. działania spokrewnione z tematyką obronną. Wpływ tych

czynników uznało za znaczący 46% badanej młodzieży. Przekazywanie wiedzy obronnej przez nauczycieli w ramach środowiska szkolnego, 22% respondentów uznało za kolejny istotny czynnik. Rodzice ankietowanych oraz media zajmują niższą pozycję w procesie kształtowania postaw obronnych – na te grupy czynników wskazywało po 12% ankietowanych. Wojsko zajmuje, według badanych, ostatnią pozycję wśród zasugerowanych instytucji, które wpływają na postawy obronne.

Największy wpływ na postawę ankietowanej młodzieży szkolnej mają media (30% respondentów), nauczyciele szkolni i rodzice (po 28%), inne środowiska (12%), w tym Internet i inni znajomi oraz środowisko rówieśników (2%).

W opinii respondentów, spośród trzech wskazanych środowisk: nauczyciele, rówieśnicy i rodzice, to właśnie ci pierwsi stanowią najzasobniejsze źródło zdobywania wiedzy obronnej. 53% badanych uczniów uznało, że przekazują oni duży zasób wiedzy, 28% oceniło, że tylko pobudzają zainteresowania obronne młodzieży, a 19% twierdziło, że nie dostarczają wiedzy na ten temat. W środowisku rówieśników przekazywanie wiedzy obronnej ma miejsce według 16% badanych, 19% ankietowanych twierdzi, że ich rówieśnicy pobudzają zainteresowania, a pozostałe 65%, że nie dostarczają wiedzy. Drugie miejsce po nauczycielach w przekazywaniu wiedzy obronnej zajmują rodzice (19% ankietowanych), 33% twierdzi, że rodzice pobudzają ich zainteresowania, a 47%, że nie dostarczają wiedzy na ten temat.

11% (12 ankietowanych) młodzieży wskazuje, że nauczyciele mają duży wpływ na podejmowane przez nich działania proobronne. Zdecydowana większość (63% – 72 ankietowanych) twierdziła, że wpływ ten jest niewielki, natomiast 26% (30 badanych) nie przypisuje nauczycielom żadnego wpływu na tego typu działania.

Zakończenie

Z przeprowadzonej analizy materiału empirycznego wynika, że młodzież szkolna dość silnie odczuwa zagrożenie nie tylko z powodu zjawisk globalnych, takimi jak: terroryzm, skażenie środowiska, choroby cywilizacyjne, bezrobocie, przestępczość, ale także codziennymi sytuacjami na ulicy lub w szkole, gdzie spotykają się z agresją i wyobcowaniem. Charakter i zasięg prowadzonych analiz nie pozwalają na szersze uogólnienia, ale też nie wydają się one konieczne, gdyż poczucie bezpieczeństwa jest kategorią subiektywną i podatną na indywidualne różnicowania.

Reasumując, badana młodzież wykazuje małe zainteresowanie problemami obronności państwa. Uczniowie dostrzegają realne zagrożenia, m.in. akty terrorystyczne związane z trwającymi konfliktami na świecie oraz nieprzygotowanie społeczeństwa do obrony, lecz nie wykazują zbyt dużej aktywności na zajęciach z przysposobienia obronnego oraz poza nimi, co jest zjawiskiem negatywnym. Należy również zwrócić uwagę, iż respondenci mają świadomość, że przygotowanie społeczeństwa do zadań obronnych odgrywa znaczącą rolę w systemie reagowania na zagrożenia. Widząc potrzebę edukowania społeczeń-

czeństwa w tym zakresie, jednocześnie nie potwierdzają własnego zdecydowanego udziału w tym procesie.

Środowiska, które powinny skutecznie przyczyniać się do wzrostu zainteresowania problemami obronności państwa, takie jak szkoła czy rodzice, w rzeczywistości nie spełniają tej roli. Większość młodzieży podkreśla, iż nauczyciele mają niewielki wpływ na podejmowane przez nich przedsięwzięcia proobronne (mimo przekazywania największego zasobu wiedzy obronnej). Środowisko rówieśników prawie w ogóle nie jest nośnikiem wiedzy na ten temat, a rodzice przekazują ją w niewielkim stopniu.

Porównując poziom wpływu różnych środowisk na postawy młodzieży dotyczące kształtowania poczucia bezpieczeństwa, za najbardziej wpływowe uznano media, stawiając jednocześnie na drugim miejscu szkołę.

Największe zagrożenie bezpieczeństwa narodowego, w odczuciu ankietowanej młodzieży, to potencjalne akty terrorystyczne związane z trwającymi konfliktami na świecie. Zgodność tego poglądu z odczuciami dorosłej części społeczeństwa świadczy o realnym spojrzeniu badanych na zagrożenia aktualnych zagrożeń.

Zaprezentowany podział poglądów lub ich brak w kwestiach udziału organizacji pozamilitarnych oraz formacji sił zbrojnych i policji w misjach stabilizacyjnych i pokojowych poza granicami kraju może świadczyć o braku szerszej informacji na ten temat wśród respondentów.

Młodzież obawia się w dużym stopniu patologii społecznych, których obecność stwarza poczucie ich zagrożenia osobistego, konieczne jest więc eliminowanie zaniedbań w tej kwestii. Bardzo ważną rolę powinny w tym wypadku odrywać instytucje państwowe, organizacje społeczne oraz media, zespolone w zorganizowanym i skutecznym działaniu.

Wydaje się, że na wzrost zainteresowania młodzieży szkolnej problematyką bezpieczeństwa można wpłynąć poprzez m.in.:

- przekazywanie niektórych treści (zagadnień) z zakresu bezpieczeństwa na lekcjach z różnych przedmiotów nauczania;
- większą liczbę zajęć praktycznych dotyczących kwestii bezpieczeństwa (odgrywanie ról, symulacje, inscenizacje);
- wprowadzenie zajęć terenowych (na placach ćwiczeń, torach przeszkód, boiskach);
- wycieczki (do jednostek wojskowych, jednostek ratowniczo-gaśniczych, ujęć wodnych);
- obozy szkoleniowe;
- szkolne oraz pozaszkolne koła zainteresowań (doskonalenie umiejętności udzielania pierwszej pomocy, kursy obronne, informowanie o honorowym krwiodawstwie, międzynarodowym prawie humanitarnym, wykłady pobudzające ducha patriotycznego);
- dobrze przygotowaną kadrą nauczycielską, która oprócz posiadanej wiedzy, zdecydowanie częściej angażowałaby młodzieży w sprawy bezpieczeństwa państwa (autorytety, które będą zachęcać młodych ludzi do działania).

Andrzej Pieczywok

Shaping the feeling of the safety in the school teenagers views

Summary

The subject of the research issues in this article is focuses on the shaping the feeling of safety among the school students, especially describing the attitudes of teenagers towards the problem of country's defences and expressing the appropriate conclusions and proposals. The main problem is formed in the following question: In what way do school teenagers notice and estimate the issue of the defence and what factors are responsible for that? The poll researches were leaded among the pupils from the four second classes, including 114 students. Preparing and carrying out the researches took place from January to April in 2008. The shaping the feeling of safety among the school students were determined by the following factors: the relation of the examined students towards the chosen country's defence problems, the danger to national defence, participations in the stabilization and peace missions.